

ГУБАНОВА Т. О.,
кандидат юридичних наук,
директор
(Фінансово-правовий коледж
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 340.1

УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Статтю присвячено висвітленню окремих особливостей забезпечення належного функціонування закладів вищої освіти. Увага приділяється специфічним рисам застосування сучасної системи управління в галузі вищої освіти. Акцентується увага на проблемних аспектах і доктринальних положеннях можливих шляхів їх вирішення.

Ключові слова: освіта, система освіти, вища школа, управління.

Статья посвящена раскрытию отдельных особенностей обеспечения надлежащего функционирования высших учебных заведений. Внимание уделяется специфическим чертам применения современной системы управления в области высшего образования. Акцентируется внимание на проблемных аспектах и доктринальных положениях возможных путей их решения.

Ключевые слова: образование, система образования, высшая школа, управление.

The article is devoted to highlighting certain features ensuring the proper functioning of institutions of higher education. Attention is paid to the specific features of the application of modern management in higher education. Attention is focused on the problematic aspects and doctrinal positions possible solutions.

Key words: education, education system, higher education, management.

Вступ. Вища освіта – унікальне суспільне явище, що справляє значний вплив на всі аспекти життя й діяльності країни, соціуму та людської цивілізації загалом. В умовах сучасної науково-технічної й інформаційної революції вища освіта функціонує як складний соціально-економічний організм, який відіграє вагомую роль у суспільному прогресі людства. Вона є однією з найвагоміших галузей трудової та пізнавальної життєдіяльності. Сучасний етап розвитку системи вищої освіти України характеризується її реформуванням, пошуком шляхів узгодження змісту з особистісними запитами студентів, світовими стандартами. Кризові явища вищої освіти, які спостерігаються нині, пов'язані зі становленням України як незалежної держави, характером суспільних відносин, реформуванням політичної й економічної систем на принципово нових засадах. Пристосована в минулому до жорсткого регламентованого оточення, вища освіта сьогодні ввійшла в суперечність із новими, більш гнучкими й такими, що зазнають постійних трансформацій, вимогами українського суспільства, зокрема з ринковою економікою [1].

Постановка завдання. Метою статті є розгляд концептуальних засад управління в системі вищої освіти.

Результати дослідження. Л. Гаєвська виокремлює проблеми, які кидають виклик системі освіти в цілому:

- тенденція до оформлення двох культур, двох освіт: «закритої», що обслуговує еліту, та «відкритої», спрямованої на масове споживання, збалансованої законами ринку;
- угасання колишньої ролі освіти в суспільній політиці та приватизація цієї сфери;
- невідповідність між вимогами, що зумовлені інформаційною індустрією, і «традиційною» освітою.

На думку науковця, подальший розвиток системи освіти може відбуватися за одним із таких «сценаріїв»:

1) прагматизації й переважно професійної орієнтації освіти, які зводять її сутність до операційних знань; у цьому разі руйнується взаєморозуміння між людьми, які змушені «слідувати» за змінами, що відбуваються, пасивно пристосовуючись до них;

2) людиноцентричного підходу до освіти, який під час вибору змісту й методів навчання орієнтується на інтереси людини як особистості та активного суб'єкта різних видів діяльності [2].

При цьому розвиток системи освіти за другим сценарієм, як вважає К. Кюнцель, припускає (крім низки соціальних та економічних рішень) проведення комплексу наукових розвідок, тематика яких передбачає розгляд таких питань: ринок і проблеми базової компетентності; освіта як цінність у суспільстві соціальної невизначеності; інституціональні аспекти освіти (фінансування програм, маркетинг тощо); навчання та проблеми інтеракції; порівняльний аналіз освітніх систем (крос-культурні дослідження).

Варто зазначити, що дослідження українських учених зафіксували універсальні зовнішні та внутрішні системоутворюючі чинники (атрактори), що суттєво впливають на становлення освітніх систем. Зокрема, до зовнішніх чинників належать наявність спільної, об'єднуючої території, певного суспільно-економічного устрою, достатнього рівня розвитку культури, української мови як прийнятого й зрозумілого для всіх засобу комунікації та соціальної адаптації. У свою чергу внутрішніми чинниками розвитку освітніх систем виступають кризові нестабільні стани, які спричиняють їх перехід на новий виток розвитку або призводять до занепаду [3, с. 45].

Сучасний етап розвитку національної системи вищої освіти характеризується її реформуванням, пошуком шляхів узгодження змісту з особистісними запитами студентства та світовими стандартами, з вимогами, які висувуються до рівня вищої освіти. Нові реалії висувують нові вимоги до якості вищої освіти, наприклад, універсальності підготовки випускників вищих навчальних закладів, їх адаптації до соціальних умов, особистісної орієнтованості навчального процесу, його інформатизації, визначальної важливості вищої освіти в забезпеченні сталого людського розвитку [4, с. 26].

Базова категорія нашого дослідження – управління. Незважаючи на різноманітність визначень цього поняття, можна навести такі три позиції: 1) управління – це діяльність або процес; 2) управління являє собою цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт, що передбачає наявність структури або системи; 3) управління – це взаємодія суб'єктів, а отже, на перший план виходить особистісний аспект управління. Щодо досліджуваної проблеми зауважимо, що ми вважатимемо суб'єктами управління учасників освітнього процесу у вищій школі, а об'єктами – системи, процедури, комплекс документів тощо.

Розуміння управління вищою освітою як діяльності й процесу зумовлює необхідність виокремлення його мети та завдань, етапів, процедур. Це перший напрям наукових розвідок. Другий напрям розкриє зміст конкретних управлінських впливів та критерії, за якими можна визначити результат у досягненні якості вищої освіти. Третій напрям дасть можливість зосередити увагу на взаємодії учасників освітнього процесу у вищій школі та підкреслити особистісний складник у забезпеченні її якості.

Системний підхід покладено в основу визначення відповідних структур управління та їхніх складових частин. Головними компонентами управління є суб'єкт (керуюча підсистема), об'єкт (керована підсистема), засіб взаємозв'язку (вплив або взаємодія) та мета. Як керована підсистема в галузі вищої освіти виступають навчально-виховний процес і засоби, що його забезпечують (кадри, навчально-методичні програми, матеріально-технічне

забезпечення, нормативно-правова база тощо). Керуюча підсистема включає низку посадових осіб і колегіальних органів, діяльність яких спрямована на організацію й регулювання навчально-виховного процесу з метою отримання оптимальних його результатів [5, с. 15].

Системна методологія управління вищою освітою отримала подальший розвиток у роботах сучасних учених, які стверджують, що системний підхід до управління в освітній організації є найбільш прийнятним і таким, що відповідає вимогам сьогодення. Так, вищий навчальний заклад як освітня організація відповідає таким основним властивостям системи: цілеспрямованості (цілі в галузі якості), складності (безліч структурних підрозділів і складність їх взаємозв'язку), подільності (освітня, науково-дослідна, навчально-методична, господарська діяльність), цілісності (спрямованість дій структурних підрозділів підпорядковується єдиним цілям), структурності (взаємозалежність підрозділів згідно з ієрархічними рівнями) [6, с. 28].

Проблема процесного підходу до управління освітнім процесом у вищій школі висвітлюється в дисертації Н. Матвеевої. На переконання науковця, процесний підхід в управлінні якістю освітнього процесу сприяє переходу того, кого навчають, з позиції об'єкта в позицію суб'єкта освітнього процесу, що забезпечує чітку фіксацію освітніх результатів, способів оцінки ступеня їх досягнення та інформування про них учнів.

Однак водночас учений переконує, що, незважаючи на те, що цей підхід широко використовується в управлінні якістю освіти, він має певні обмеження, пов'язані зі специфікою освітнього процесу. Такими обмеженнями є неможливість призначення одного власника процесу, визначення однозначних результатів, параметрів і ресурсів процесу. Для управління цим специфічним процесом необхідно розробити інструментарій, який дасть змогу перетворити студента на суб'єкт навчання, конкретизувати мінімальний набір освітніх результатів у вигляді оволодіння професійними навичками, розробити єдиний спосіб вимірювання освітніх результатів, сформулювати вимоги до параметрів і ресурсів процесу, необхідних для досягнення вказаних результатів [7, с. 45].

Діяльнісний підхід зумовлює розуміння управління як цілеспрямованої активної взаємодії суб'єктів (керівників, громадськості та інших учасників педагогічного процесу), спрямованої на його впорядкування й переведення на більш високий якісний рівень, і забезпечує одержання заданого результату в оптимальному варіанті.

Таким чином, у контексті проблематики нашого дослідження під управлінням вищою освітою ми пропонуємо розуміти врегульований нормативно-правовими актами цілеспрямований процес взаємодії двох підсистем вищої освіти (керівної та підлеглої), спрямований на досягнення якості навчання студента.

Отже, управління вищими навчальними закладами базується на положеннях теорії управління. Головними її складниками є певні тенденції, відповідні їм закономірності та пов'язані з ними принципи управління вищими навчальними закладами. Тенденції розвитку управління вищими навчальними закладами визначаються розвитком і функціонуванням державного управління, соціальними й економічними процесами в суспільстві. Проте головним фактором, що впливає на управлінські процеси у вищих навчальних закладах, є система освіти України, яка віддзеркалює всі явища, що відбуваються в державі та за її межами [1].

Тенденції, притаманні сучасній освіті в Україні, можна визначити, лише якщо аналізувати процеси, що відбуваються в державі як складній соціально-економічній системі, а також у єдності з розвитком міжнародної освітньої сфери. Тенденції розвитку системи освіти впливають на всі підсистеми, у тому числі на управління, що у свою чергу позначається на його закономірностях. Розглядаючи ключові фактори розвитку управління вищою середньою освітою, можна систематизувати їх таким чином: економічні, соціальні, політичні, ринкові, технологічні, міжнародні [1].

Головними тенденціями функціонування та розвитку системи вищої освіти в Україні, що впливають на закономірності управління вищими навчальними закладами незалежно від їх типу й форми власності, є такі:

- 1) пріоритетність загальнолюдських цінностей і гуманістичної спрямованості;
- 2) активізація суспільних і державних зусиль для виведення вищої освіти на рівень міжнародних стандартів та досягнень у цій сфері;
- 3) формування націонал-патріотичної моралі;
- 4) розвиток вищої освіти на основі новітніх психолого-педагогічних технологій;
- 5) відхід від принципів авторитарної, заідеологізованої педагогіки, від нівелювання природних індивідуальних особливостей усіх, хто навчається;
- 6) радикальна перебудова управління сферою вищої освіти через її демократизацію, децентралізацію, створення регіональних систем управління навчальними закладами;
- 7) розвиток недержавних форм власності закладів вищої освіти.

Ці найбільш загальні тенденції в освіті України зумовлюють відповідні похідні тенденції в усіх її підсистемах: організаційно-управлінських, наукових, навчальних, виховних, спеціально-педагогічних, професійно-технічних тощо. Вони, відображаючи загальні проблеми вищої освіти України, водночас є конкретно-специфічними внаслідок особливостей та умов їх діяльності. Найбільш суттєвими тенденціями, що характеризують функціонування вищих навчальних закладів у сучасних умовах, є такі:

- 1) прагнення до розширення варіативності змісту навчальних програм, певної профілізації за необхідності дотримання державних стандартів вищої освіти;
- 2) намагання керівництва вищих навчальних закладів створити комплекси (середньо-освітніх і вищих навчальних закладів, поєднаних спільною стратегічною навчально-виховною метою й традиційними зв'язками, що відповідають загальній меті побудови організації та методиці процесу навчання);
- 3) конкуренція вищих закладів різних типів і форм власності на основі покращення освітянських послуг;
- 4) проникнення та втілення в навчальному процесі іноземних педагогічних технологій (особливо у сфері викладання предметів гуманітарного циклу);
- 5) розширення двосторонніх контактів між групами студентів, навчальними закладами різних країн;
- 6) втілення дистанційної системи вищої освіти на всіх її рівнях;
- 7) поширення комп'ютерних технологій у процесі навчання [1].

Одним із завдань управління системою вищої освіти є формування нового розуміння освітніх проблем усіма його учасниками. Адже сьогодні вища освіта перестала бути однією з галузей народного господарства, державним відомством; вона дійсно стає однією з форм суспільної практики, особливою сферою, яка набуває своїх інтересів, цілей, цінностей і політики. Аналіз нормативно-законодавчих документів про освіту, опрацювання наукової й організаційно-методичної літератури, ознайомлення з передовим досвідом управління освітніми закладами дають змогу виділити два напрями управління вищою освітою: традиційний (сучасний) та інноваційний (перспектива на майбутнє) [8, с. 107].

Метою традиційного державного управління є забезпечення оптимального функціонування об'єкт-суб'єктних компонентів системи вищої освіти. Інноваційне управління (менеджмент) передбачає переведення освітньої системи, її змісту й об'єкт-суб'єктного потенціалу на більш високий якісний рівень, забезпечення розвитку та оновлення, відповідності рівня вищої освіти вимогам сучасності. Під інноваційним менеджментом розуміється управлінський вплив держави на зміну факторів, що визначають виробництво різноманітних товарів і послуг, у тому числі освітніх, з метою підвищення ефективності роботи освітньої організації [9, с. 45].

Висновки. Таким чином, інтегруючись у європейський і світовий освітній простір, Україна повинна враховувати напрацювання, характерні для управління галуззю в інших країнах. Деякі з них можна розглядати не лише як приклад для вивчення, а й як приклад для наслідування (зрозуміло, за умов урахування національних особливостей української системи вищої освіти та тих пріоритетів, на досягнення яких вона орієнтується). Таке врахування повинне не передбачати сліпе копіювання зарубіжного досвіду, а надавати допомогу

в розробці національної системи управління вищою освітою, забезпечувати перехід її на державно-громадський рівень.

Список використаних джерел:

1. Чигрін І. Управління освітою в Україні: стан, тенденції, перспективи / І. Чигрін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/2_2010/chigrin.pdf.
2. Гаєвська Л. Управління освітою: нові пріоритети : [аналітична доповідь] / Л. Гаєвська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/Osvita/9.pdf>.
3. Мармаза О. Управління навчальним закладом : [навч.-метод. посібник] : у 2 ч. / О. Мармаза, О. Касьянова, В. Григораш та ін. – Х. : Веста ; Ранок, 2003– . – Ч. 2 : Ключ до професійного успіху. – 2003. – 152 с.
4. Шленов Ю. Стратегия образования XXI века и качество жизни / Ю. Шленов, Ю. Бойцов // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2003. – № 4. – С. 25–27.
5. Калініна О. Система управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» / О. Калініна ; Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Старобільськ, 2015. – 259 с.
6. Злобин Э. Управление качеством в образовательной организации / Э. Злобин, С. Мищенко, Б. Герасимов. – Тамбов : Изд-во Тамбовского гос. техн. ун-та, 2004. – 88 с.
7. Матвеева Н. Процессный подход в управлении качеством образовательного процесса как средство повышения качества образовательных результатов : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Н. Матвеева. – Самара, 2009. – 203 с.
8. Гаєвська Л. Методологічне забезпечення дослідження розвитку державно-громадського управління освітою в історичній ретроспективі / Л. Гаєвська // Економіка та держава. – 2009. – № 7. – С. 106–109.
9. Мармаза О. Управління навчальним закладом : [навч.-метод. посібник] : у 2 ч. / О. Мармаза, О. Касьянова, В. Григораш та ін. – Х. : Веста ; Ранок, 2003– . – Ч. 1 : Абетка менеджера освіти. – 2003. – 221 с.

